

SKRIFTSERIE B NR 2007:2

Lärares Tillvaro i Utbildning och Arbete: LÄST-studien

Urvalsram, kohort och genomförande 2005-2006

Petter Gustavsson
Karin Kronberg
Daniel Hultell
Lars-Erik Berg

**Karolinska
Institutet**

Föreliggande rapport utges i skriftserien från Enheten för vård- och verksamhetsutveckling. Enheten för vård- och verksamhetsutveckling inrättades formellt som en del av sektionen för omvårdnad, Institutionen för Neurobiologi, Vårdvetenskap och Samhälle, den 1 oktober 2006. I nära samarbete med Karolinska Universitetssjukhusets enhet för klinisk forskningsanvändning (CRU) bedrivs forskning och utbildning inom evidensbaserad vård, forsknings- och kunskapsanvändning i vården samt lärande och hälsa i arbetslivet. Som en del av verksamheten utges rapporter sammanställda i tre olika skriftserier. Rapporterna avser att dokumentera verksamheten, optimera spridning av verksamhetens resultat och ge avnämare tillgång till projektens resultat. Ansvarig utgivare är Petter Gustavsson, universitetslektor och akademisk ledare för enheten. Skriftserierna benämns:

- A. Forskningsrapporter
- B. Arbetsrapporter
- C. Övriga rapporter

Följande rapporter har utgivits:

- No. B 2007:1. Longitudinell Undersökning av Sjuksköterskors Tillvaro (LUST-studien):
En landsomfattande longitudinell enkätstudie av sjuksköterskestudenters hälsoutveckling och karriärval under utbildningsåren och i mötet med arbetslivet: Urvalsram, kohorter och genomförande 2002-2006. Gustavsson, P., Svärdson, Å., Lagerström, M., Bruce, M., Christensson, A., Schüldt-Håård, U., & Omne-Pontén, M.
- No. B 2007:2. Lärares Tillvaro i Utbildning och Arbete: LÄST-studien. Urvalsram, kohort och genomförande 2005-2006. Gustavsson, P., Kronberg, K., Hultell, D., & Berg, L-E.
- No. B 2007:3. Exit 2006: En landsomfattande populationsbaserad studentspeglning av sjuksköterskeutbildningen. Hasson, D., Omne-Pontén, M., & Gustavsson, P.

Rapporterna och aktuella publikationsförteckningar finns att ladda ned från enhetens hemsida <http://ki.se/nvs> (länk sektioner > sektionen för omvårdnad > tematiska enheter > enheten för vård- och verksamhetsutveckling) .

Innehållsförteckning

1	Förord.....	2
2	Bakgrund.....	3
2.1	Arbetsmiljöns effekt på den mentala ohälsan.....	3
2.2	Den mentala ohälsans konsekvenser	4
3	Utbildning, rekryteringsbehov och socialisering.....	5
3.1	Den nya lärarutbildningen.....	5
3.2	Lärarstudenternas preferenser och skolans rekryteringsbehov	6
3.3	Övergången mellan utbildningen och yrkeslivet.....	6
3.4	Yrkeslivet för lärare	7
4	Frågeställningar och studiedesign.....	8
4.1	Delstudier och förväntade resultat	8
4.1.1	Psykisk ohälsa	8
4.1.2	Fysiska symtom.....	8
4.1.3	Positiv psykisk hälsa, engagemang och professionell tilltro	9
4.1.4	Arbetslivsintroduktion	9
4.2	Genomförande och tidsplan	9
4.3	Urvalsram och definition av kohort.....	10
4.4	Enkätinstrument	10
4.5	Kompletterande intervjudata.....	12
4.6	Rutiner kring sekretess och förvaring.....	12
5	Genomförande	14
5.1	Senare år	14
5.1.1	Urvalsram för studenter	14
5.1.2	Jämförelse mellan urvalsram och kohort	17
5.1.3	Kohort.....	19
5.2	Tidigare år.....	21
5.2.1	Urvalsram för studenter	21
5.2.2	Urvalsram vs kohort.....	26
5.2.3	Kohort.....	27
5.3	Kommentar	31
5.4	Information om datainsamlingsprocessen	32
5.4.1	Bortfallsanalys.....	33
5.5	Preliminära resultat	33
5.6	Kvalitativ delstudie	34
5.6.1	Genomförande.....	35
5.6.2	Preliminära resultat	36
5.6.3	Fortsatt planering av den kvalitativa delstudien.....	36
6	Framtida datainsamlingar efter examen.....	37
6.1	Fortsättning på projektet	37
6.2	Utvidgning av projektet - Ohälsa och negativ personalomsättning.....	38
7	Projektorganisation och finansiering	40
8	Referenser	41
9	Appendix: Utfalls- och förklaringsvariabler.....	44

1 Förord

De totala sjukskrivningstalen i Sverige har ökat drastiskt under senare delen av 90-talet [1]. En oroande faktor är den ökade andelen yngre kvinnor bland de sjukskrivna, samt överrepresentationen av långtidssjukskrivningar inom kommuner och landsting [1]. Analyser av arbetsmiljöstatistik och sjukskrivningstal indikerar att lärare och sjuksköterskor utgör speciellt utsatta grupper [2, 3]. Inom utbildningssektorn ser vi allvarligt på den stigande ohälsan i lärar- och vårddyrkena och anser att vi har ett ansvar att belysa och undersöka problemet. Databaser med syftet att följa framtida arbetskraft under deras utbildning och ut i arbetslivet är under uppbyggnad för sjuksköterskestudenter och lärarstudenter. Databaserna ska för dessa yrkesgrupper göra det möjligt att studera både individuella och utbildningsstrukturella förutsättningar för karriärval och hälsoutveckling i mötet med arbetslivet. Det vill säga, vi kan studera yrkes- och hälsoutveckling relaterat till:

- Individuella förutsättningar och förväntningar
- Variationer i utbildningarnas innehåll och organisation
- Variationer i arbetsgivarnas introduktionsprogram och arbetsmiljöarbete

Kunskapen som kommer utav denna satsning förväntas vara viktig för såväl utbildningssektorn som arbetsgivare i arbetet för utvecklande arbetsmiljöer och kvalitet i vård- och hälsopromotionsarbetet.

Sedan hösten 2002 utförs vid Institutionen för omvårdnad (sedan 2006 Institutionen för Neurobiologi, Vårdvetenskap och Samhälle), Karolinska Institutet, en landsomfattande longitudinell studie av sjuksköterskestudenters karriärval och hälsoutveckling i mötet med arbetslivet. Närmare 3000 studenter från 24 olika högskolor (på 37 olika studieorter) följs genom den viktiga övergången mellan utbildningen och de första åren i yrkeslivet avseende karriärval, arbetstillfredsställelse och ohälsa. I november 2004 godkändes en forskningsansökan, ställd till AFA sjukförsäkring, för att utvidga sjuksköterskeprojektet till att även omfatta lärarstudenter. Nedan beskrivs bakgrunden för denna utvidgning samt utfallet för genomförandet.

Petter Gustavsson
Vetenskaplig ledare för projektet

2 Bakgrund

Försäkringsbolaget AFA har sedan 1972 registrerat sjukskrivningsdiagnoser av sina försäkrade när sjukdom anmälts. Data från denna internationellt unika databas visar att långvarig sjukfrånvaro på grund av psykisk ohälsa har ökat markant sedan 1997 [3].

Psykisk ohälsa är idag orsaken till närmare 29 % av sjukfallen hos kvinnor och 18 % hos männen. Andelen sjukskrivna (mer än 90 dagar) på grund av psykisk ohälsa är störst bland lärar- och sjukvårdspersonal [3]. För kvinnor utmärker sig yrkesgrupper som läkare, lärare, förskollärare och sjuksköterskor. Bland män har personalgrupper inom förskola och förskoleklasser, sjuksköterskor, läkare samt lärare högre andel sjukfall med psykisk ohälsa (samma yrkesgrupper återfinns också bland dem som har en hög andel av cirkulationsorganens sjukdomar). Ökningen av mentala diagnoser kan inte ses bland LO-anslutna AFA-försäkrade, utan är tydligast bland försäkrade i andra segment av kommun- och landstingsanställda [4].

2.1 Arbetsmiljöns effekt på den mentala ohälsan

Data från Statistiska Centralbyråns (SCB) arbetskrafts- och arbetsmiljöundersökningar indikerar att den psykosociala arbetsmiljön försämrats i Sverige under 90-talet [5]. Bland annat har upptagenhet av arbetsfrågor utanför arbetstid (overtid, svårigheter att på fritiden koppla av från arbetet, samt sömnsvårigheter relaterade till att tankar på jobb håller en vaken) ökat markant. Även det upplevda handlingsutrymme (uttryckt i termer av möjlighet att påverka arbetsbelastningen, uppläggnings- och genomförandet av arbetsuppgifterna) har minskat under 90-talet [5]. Tydligast är denna minskning för personal inom skola och sjukvård [6].

I Arbetsmiljöverkets lista över yrken som karakteriseras av litet handlingsutrymme återfinns läraryrket överst på listan för både män och kvinnor [2]. Arbetsmiljöverket lyfter speciellt fram lärarnas låga inflytande över skolmiljön och resursanvändningen som en kritisk arbetsmiljöfråga [7]. Data från SCB:s arbetsmiljöundersökningar visar också hur graden av handlingsutrymme är tydligt associerad med olika nivåer av sjukfrånvaro [5]. Det upplevda (låga) handlingsutrymme samvarierar med en högre sjukfrånvaro.

Internationella studier har nyligen visat att en ansträngd psykosocial arbetsmiljö (litet handlingsutrymme uttryckt i höga krav, låg kontroll och bristande socialt stöd i arbetet) predicerar både förekomst och ökning av mental ohälsa [8]. Den negativa effekten av att arbeta under en sådan hög anspänning (på den mentala hälsan) uppskattades som jämförbar med den negativa effekten av rökning på den fysiska hälsan.

2.2 Den mentala ohälsans konsekvenser

Skolan kan ses som landets största arbetsplats med upp emot 1 500 000 elever och 250 000 lärare [9]. I Skolverkets landsomfattande undersökning av skolans arbetsmiljö [10] uppskattades det att närmare 50 % av lärarkåren upplever att de alltid eller oftast känner sig stressade i skolan och att var fjärde lärare överväger att byta yrke. Parallellt med rapporter om förskollärares, fritidspedagogers och lärares ohälsoutveckling [2, 3] kommer också rapporter om att skolelever i allt högre grad upplever stress i skolan [10-12]. Totalt är det 34 % av eleverna i grundskolan och gymnasiet som uppger att de alltid eller oftast känner sig stressade i skolan [10]. Könsskillnaderna i svaren är påtagliga, det är 47 % av flickorna och 21 % av pojkarna som svarar att de alltid eller oftast är stressade i skolan. Skolverket har i sina undersökningar också konstaterat att kunskapsutvecklingen inom grundskolan stått stilla och inom vissa ämnen även gått tillbaka sedan 1992 [13]. En betydande andel (cirka 10 %) når efter grundskolan inte grundläggande behörighet för gymnasieskolans program.

3 Utbildning, rekryteringsbehov och socialisering

3.1 Den nya lärarutbildningen

Skolan och förskolan har genomgått stora förändringar under 1990-talet [5]. Dessa förändringar inbegriper ändrat arbetstidsavtal, ändrad ansvarsfördelning mellan stat och kommuner samt tillkomst av nya styrdokument i form av nya läroplaner, kursplaner och betygssystem. Verksamheten har samtidigt utvecklats mot en tydligare mål- och resultatstyrning. Sist i denna intensiva period av reformer kom förändringen av lärarutbildningen. Tabellen nedan listar de huvudsakliga reformerna inom skolan (se Tabell 1).

Tabell 1 Reformerna inom skolan under 90-talet

År	Reformens innehåll
1990/91	Ansvar för grundskolan och gymnasieskolan förs över från staten till kommunerna. Regel- och resursstyrningen ersätts med mål- och resultatstyrning.
1992	Skolval introduceras. Kommunerna ålades att, inom ramen för tillgängliga platser, låta föräldrar välja skola för sina barn
1992	Kommunerna åläggs att finansiera de fristående skolor som Skolverket godkänner
1994	Lpo 94 – Ny läroplan för det obligatoriska skolväsendet. Ny läroplan för de frivilliga skolformerna. 6-års verksamhet
1994	Nytt, målrelaterat betygssystem
1996	Nytt arbetstidsavtal och individuell lönesättning
1998	Lpfö 98 – läroplan för förskolan
1999	Proposition om förnyad lärarutbildning

Reformeringsarbetet genomfördes under en tidsperiod som sammanfaller med att de förhållandevis stora barnkullarna under 80-talet samt barn ur de stora flyktinggrupperna uppnådde skolålder. Perioden sammanfaller också med den djupa ekonomiska nedgången i början av 1990-talet med stora påfrestningar på den statliga och kommunala ekonomin som följd.

Reformeringen av lärarutbildningen påbörjades alltså i slutet på 90-talet och en ny lärarutbildning sattes med start hösten 2001 [14]. Den nya lärarutbildningen integrerar åtta (av tidigare 11) olika lärarutbildningar och utbildningen är gemensam för alla lärarstudenter i minst 3 terminer. Därutöver kan olika verksamhets- och ämnesinriktningar väljas. Lärarutbildningen, som ges vid 23 lärosäten, syftar till att ge lärarexamen för att arbeta med barn i åldrarna 1-19 år, dvs. från förskolan till gymnasiet. Lärarstudenter med inriktning mot undervisning i förskola,

förskoleklasser, fritidshem och grundskolans tidigare år utgör tillsammans majoriteten av den totala lärarstudentgruppen.

3.2 Lärarstudenternas preferenser och skolans rekryteringsbehov

I Högskoleverkets rapport om lärarstudenters val av inriktning [15], redovisas resultatet av en enkätstudie bland lärarstudenter angående vilka verksamheter de är intresserade av att arbeta med efter examen. Enkäten besvarades av studenter antagna på den nya lärarutbildningen höstterminerna -01 och -02 och som var kvar i utbildningen höstterminen -03. Data från enkäten visar bland annat att intresset för att arbeta i förskola, förskoleklass och fritidshem är lägre än tidigare och betydligt lägre än Skolverkets bedömning 2004 av framtida examinationsbehov för dessa grupper [16]. Om man utgår från enkätsvaren kan man uppskatta antalet utexaminerade lärare som vill arbeta i förskola, förskoleklass och fritidshem till 1400 per år [15]. Detta är långt från den bedömning Skolverket gjorde 2004 av det framtida behovet för dessa inriktningar där skattningarna ligger mellan 4400 och 6600 beroende på kommunernas ambitionsnivå när det gäller personaltäthet och antal anställda med relevant högskoleutbildning [16].

När det gäller grundskolans tidigare år ser bilden annorlunda ut [15]. Enkätsvaren visar ett stort intresse bland lärarstudenterna för att arbeta med yngre barn i grundskolan. Av lärarstudenterna har 38 % uppgett att de är intresserade av denna inriktning. Om man utgår ifrån att de kommer att hålla fast vid sin intresseinriktning innebär det att 2900 utexaminerade lärare per år kommer att ha för avsikt att arbeta i grundskolans tidigare år. Det är betydligt fler än vad Skolverket har bedömt kommer att behövas. I sin rapport från 2004 skattar Skolverket examinationsbehovet av lärare med inriktning mot grundskolans tidigare år till 1700-2000 beroende på kommunernas ambitionsnivå när det gäller personaltäthet och antal anställda med relevant högskoleutbildning [16].

I Högskoleverkets rapport [15] påpekas dock att de som har utbildat sig för grundskolans tidigare år även har kompetens att arbeta i förskola, förskoleklass och fritidshem. Av enkätsvaren att döma kan det mycket väl bli så att flera av dem som utbildat sig med målsättningen att bli lärare i grundskolan istället får arbeta i förskolor eller på fritidshem. Vad detta får för konsekvenser när det gäller engagemang för arbetet och viljan att stanna kvar i yrket återstår att se.

3.3 Övergången mellan utbildningen och yrkeslivet

Förberedelsen för yrkeslivet som utbildningen bidragit med och den inskolning det första arbetet erbjuder är centrala faktorer för de nyfärdiga lärarnas förmåga att klara arbetsuppgifterna samt deras engagemang och vilja att stanna kvar i läraryrket [17, 18]. Data från vår nationella studie av sjuksköterskestudenter visar att mellan 15 och 30 % av studenterna med kort tid kvar i utbildning inte anser sig vara förberedda för att börja arbeta som sjuksköterska [19]. Liknade data från ett begränsat urval av studenter på den nya lärarutbildningen visar att mellan 13-26 % av studenterna inte upplever att de uppnår examensmålen [20].

Resultat från andra studier antyder att förväntningar beträffande karriär- eller utvecklingsmöjligheter som inte uppfylls samvarierar med intentioner att lämna arbetet [21]. Data från Lärarregistret och Högskoleregistret visar att mellan 80-90 % av de nytexaminerade lärarna börjar arbeta som lärare direkt efter utbildningen. Mellan 10-15 % av dessa har slutat till året därpå [22-24]. Frånsett pensionsavgångar så är avgången från läraryrket större i unga år än hos de äldre [24]. I en internationell studie [17] belystes behovet av en väl genomarbetad introduktionsperiod för nyexaminerade lärare för att hjälpa dem igenom den första krävande tiden i yrket. Sverige har lyfts fram som exempel på ett land som inte har genomarbetade system för stöd till nya lärare, till skillnad mot flera länder i Europa och stater i USA [25]. Det är således av intresse att studera både variationerna i utbildningarnas innehåll och organisation samt variationer i arbetsgivarnas introduktionsprogram för att förstå och motverka tidiga karriärbrott och utveckling av psykisk ohälsa.

3.4 Yrkeslivet för lärare

Lärargrupperna inom förskolan står idag för den snabbaste ökningen av långvarig sjukfrånvaro på grund av mental ohälsa [2, 3] och det är inom denna verksamhet som återväxten av ny personal kan synas mest kritisk [15]. Medan kommunerna kan komma att få rekryteringsproblem när det gäller utbildad personal till förskola, förskoleklass och fritidshem så kan utbildade lärare med inriktning mot grundskolans tidigare år få svårare att hitta arbete inom sin tänkta verksamhet [16]. Det val av utbildning och inriktning studenterna gjort bygger på förväntningar om hur den framtida yrkeskarriären skall se ut och om dessa förväntningar inte infrias kan det leda till bristande motivation och engagemang och detta kan i sin tur leda till tankar om att lämna yrket, något som i sig kan bidra till ohälsoutveckling [21, 26]. Både förskolan och skolan har under de senaste decennierna utsatts för stora förändringar av verksamheternas styrning och arbetsformer. Samtidigt har man upplevt minskade ekonomiska resurser, högre arbetsbelastning i form av stora barnkullar och minskad personaltäthet. I Skolverkets undersökning framgår att lärarna upplever minskade möjligheter jämfört med tidigare att påverka när det gäller det extra stödet till elever i behov av sådant stöd, storleken på klasser/undervisningsgrupper, skolmiljön och skolans användning av resurser [12]. När det gäller möjligheterna att kritisera förhållandena i skolan uppger en fjärdedel av lärarna att de inte kan framföra kritik utan att det drabbar dem själva.

4 Frågeställningar och studiedesign

Utifrån ovan redovisade rapporter om lärargruppernas arbetsmiljö och sjukfrånvaro, samt bedömningar av rekryteringsbehov och återväxt av personal i skolan, utformades den till lärare utvidgade studien enligt följande. Studien har dubbelt fokus: (1) Professionell utveckling och (2) Ohälsa, tillsammans med ett hälsoperspektiv där goda exempel på engagemang och arbetstillfredsställelse studeras speciellt.

4.1 Delstudier och förväntade resultat

Nedan beskrivs översiktligt fyra stycken delstudier och dess frågeställningar. I appendix kompletteras frågeställningar med definition och operationalisering av till dem kopplade variabler (se Appendix: Utfalls- och förklaringsvariabler).

4.1.1 Psykisk ohälsa

Den första delstudien kommer att behandla utveckling av psykisk ohälsa över utbildningsåren och ut i arbetslivet uttryckt i depressiva symtom, utbrändhet, sömnsvårigheter och upplevd press. Projektets longitudinella upplägg skapar förutsättningar för studier av det naturliga förloppet vid psykisk ohälsa (speciellt depressiva symtom och utbrändhet).

1. Vilken är prevalensen av psykisk ohälsa bland lärarstudenter under utbildningsåren?
2. Hur ser utvecklingen av psykisk ohälsa ut under utbildningsåren och de första åren efter genomgången utbildning?

4.1.2 Fysiska symtom

Delstudie två kommer att inriktas mot kartläggning av utvecklingen av yrkesrelaterade symtom som luftvägsbesvär, hörselskador, belastningsskador och värk. Studien kommer också att beskriva sjukfrånvaro, sjukskrivning samt sjuknärvaro under utbildningsåren och de första åren efter genomgången utbildning.

3. Vilken är prevalensen av yrkesrelaterade fysiska symtom bland lärarstudenter under utbildningsåren?
4. Hur ser utvecklingen av fysiska symtom ut under utbildningsåren och de första åren efter genomgången utbildning?
5. Vilken är prevalensen av sjukfrånvaro, sjukskrivning samt sjuknärvaro under utbildningsåren och de första åren efter genomgången utbildning?

4.1.3 Positiv psykisk hälsa, engagemang och professionell tilltro

Delstudie tre planeras att utforska individuella och organisatoriska förutsättningar för, och utveckling av, engagemang och positiv psykisk hälsa. Även de processer som leder till hälsoutveckling och arbetstillfredsställelse och vilka individer som trots pressande omständigheter upplever engagemang och arbetsglädje är relevanta att studera. Individens och studiegruppens förmåga att ”ta hand om sig”, att axla ansvaret för sin utbildning och konstruktivt skapa inflytande över sin studiesituation, kommer att studeras specifikt. Genom att uppmärksamma engagerade studenter och följa dessa, hoppas forskargruppen få inblick i hur grunden till hälsa i arbetslivet grundläggs redan under utbildningen.

6. Vilken är prevalensen av positiv psykisk hälsa (livstillfredsställelse och emotionellt välbefinnande) bland lärarstudenter under utbildningsåren?
7. Hur ser utvecklingen av positiv psykisk hälsa ut under utbildningsåren och de första åren efter genomgången utbildning?
8. Vilka olika typer av utbildningsmoment (och utbildningsprogram) stärker studentengagemang under utbildningen?
9. Vilka olika typer av utbildningsmoment (och utbildningsprogram) stärker den professionella tilltron?

4.1.4 Arbetslivsintroduktion

Den fjärde delstudien planeras att behandla övergången från studieliv till arbetsliv. Förväntningar på arbete, tidigare arbetslivserfarenheter, och omfattning av praktik under utbildning kommer tillsammans med omständigheterna kring introduktionen i den första tjänsten att ställas i relation till arbetsvillkor, arbetstillfredsställelse och karriärplaner. Studiens longitudinella design skapar unika förutsättningar för att studera utvecklingen och socialiseringen in i yrket och arbetslivet. Den kunskap studien kan bidra med torde vara till nytta för både utbildare och arbetsgivare.

10. Vilken typ av introduktion får nyutexaminerade lärare hos sin första arbetsgivare och hur tillfredsställda är de nyutexaminerade lärarna med introduktionen och sitt första yrkesår?
11. Hur många utexaminerade lärare kommer i tjänst, lämnar yrket, eller har intentionen att lämna yrket efter det första året efter genomförd lärarutbildning?

4.2 Genomförande och tidsplan

Studien genomförs som en prospektiv longitudinell enkätundersökning med årliga datainsamlingar, 2005-2008.

I tabellen nedan (tabell 2) redovisas tidsplanen för projektet, 2005-2007/8. Tidpunkten för datainsamling under utbildningstiden är på höstterminen under november månad. Eftersom höstterminerna sträcker sig över nyår så förskjuts första uppföljningen ett år efter examen till januari/februari 12-13 månader efter sista undersökningen under studietid.

Tabell 2 Tidsplan för datainsamlingarna, 2005-2007/8. Förkortningar: T=termin i utbildningen, Y=tid i yrke. LTÅ=Lärare inriktning tidigare år, LSÅ=Lärare inriktning senare år.

	LTÅ T5	LSÅ T7
2005 okt/nov	T5	T7
2006 okt/nov	T7	T9
2008 jan/feb	Y1	Y1

4.3 Urvalsram och definition av kohort

Urvalsramen utgörs av de lärarstudenter som under hösten 2005 var registrerade på antingen (1) termin fem (av sju) i lärarutbildning med inriktning mot barnomsorg, förskola, förskoleklasser och grundskolans tidigare år på lärosäten med fler än 80 studenter på definierad inriktning, eller (2) termin sju (av nio) i lärarutbildning med inriktning mot grundskolans senare år och gymnasieskola på lärosäten med fler än 80 studenter på definierad inriktning.

De studenter som gav informerat samtycke genom att svara på studiens första enkät utgör den kohort som följdes upp på lärarutbildningens sista termin (termin 7 respektive 9, hösten 2006) och som kommer att följas upp ett år efter avslutad utbildning (vintern 2007/8). Under förutsättning av fortsatt finansiering planeras uppföljning av kohorten att ske i upp till fem år efter avslutad utbildning.

Studien avser att kartlägga utvecklingen av psykisk ohälsa över tid. Punktprevalensen för depressiva symtom av klinisk valör estimeras på basis av tidigare studier till 8-15 % i föreliggande population. För att kunna kartlägga och beskriva en subgrupp med psykisk ohälsa och dess karakteristika behövs upp emot 200 cases (om olika karakteristika inom denna grupp också ska kunna utvärderas med 80 % power och en 1 % signifikansnivå). Räknat på en låg prevalensgrad (8 %) och ett beräknat bortfall på 35 %, så behövs minst 3900 individer.

4.4 Enkätinstrument

Enkätinstrumentet för denna studie överlappar till vissa delar med det instrument som används i LUST-studien [27]. Dock har kompletterande frågor ställts utifrån lärarstudenternas specifika situation och läraryrkets innehåll. Instrument från tidigare

undersökningar på lärargruppen har anpassats för detta ändamål. Studien är också öppen för nya frågeområden som undersöks vid specifika tillfällen. I detta fall kan studien inkludera frågeområden på förslag från studiedeltagarna, arbetsgivareförbund, arbetsgivare, utbildningsinstitutioner samt fack- och intresseorganisationer. Denna modell har framgångsrikt använts i uppbyggnaden av LUST-enkäten genom att alla studiedeltagare har givits möjlighet att ge synpunkter på frågeområden, samt att diskussioner förts med referenspersoner från arbetsgivare och fack. Under våren 2005 diskuterades projektet med representanter från AFA, Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund, Sveriges Kommuner och Landsting, Högskoleverket, Statistiska Centralbyrån, samt från olika lärarutbildningar och kommunala skolor. Etablerade kontakter finns med representanter från flera av dessa parter och dessa kontakter nyttjas vid arbetet med framtagandet av enkätinstrument inför varje datainsamling.

Utifrån tidigare forskningsresultat inom stressmedicin, yrkesmedicin och hälsopsykologi [26, 28, 29] har forskargruppen valt att använda psykiatriska symtom, utbrändhet, yrkesmedicinska symtom (luftvägsbesvär, hörsel- och belastningsskador), och sjukskrivningsmönster som huvudsakliga utfallsvariabler (se tabell 3). Psykiatriska symtom har definierats utifrån DSM-IV och fokuserats på förstärknings-symtom [30]. För utförlig beskrivning av övriga variabler se Appendix: Utfalls- och förklaringsvariabler.

Tabell 3 Huvudsakliga utfallsvariabler.

Variabel	Beskrivning
Depressionssymtom	Mäts med Major Depression Inventory (MDI). Tidigare använt i LUST-studien och även andra svenska populationsbaserade enkätstudier. Huvudsaklig metodreferens: [31]
Utbrändhetssymtom	Mäts med Oldenburg Burnout Inventory (OLBI). Tidigare använt i LUST-studien och även andra svenska populationsbaserade enkätstudier. Huvudsaklig metodreferens: [32]. Kompletteras med frågor om sömnkvalitet och trötthet.
Yrkesmedicinska symtom	Mäts enligt en checklista på symtom speciellt utvecklad för LUST-studien på basis av tidigare svenska enkätundersökningar av populationens hälsostatus. Uppdaterad för föreliggande studie med specifika yrkesrelaterade symtom. Kompletteras med frågor om generell hälsa och livsstilsfaktorer.
Sjukfrånvaro	Frågor hämtas från andra svenska populationsbaserade undersökningar där frågor redan prövats ut och utfall är kända.

Som associerade variabler samt förklarande/predicerande variabler används utbildningskaraktistika, sociodemografi, samt uppgifter om livsstilsfaktorer, tidigare arbetslivserfarenhet, studie/arbetsvillkor, studie/arbetsmiljö och individuella och organisatoriska resursvariabler (se tabell 4).

Tabell 4 Huvudsakliga associerade variabler.

Variabel	Beskrivning
Sociodemografi	Frågor hämtas från andra svenska populationsbaserade undersökningar där frågor redan prövats ut och utfall är kända.
Utbildningskarakteristika	Frågor om utbildningskarakteristika, studentaktiviteter och studievillkor hämtas från Högskoleverkets och SCB:s student- och lärosätundersökningar [15].
Yrkesidentitet och kompetensupplevelse	Frågor hämtas från LUST-studien och anpassas för lärargruppen utifrån yrkesspecifika teorier om tilltro [33, 34], identitet [35] och självkänsla [36].
Resursvariabler	Frågor om emotionellt, psykologiskt, socialt, samt yrkesrelaterat positivt välbefinnande och välfungerande [37-40] har konstruerats och utvärderats speciellt för LUST-studien och anpassas i föreliggande studie till lärargruppen.

4.5 Kompletterande intervjudata

För att få fördjupande intervjudata har telefonintervjuer genomförts med studenter från några utvalda lärosäten i Västra Götalandsregionen. Studenterna rekryterades via telefon och inga kopplingar kan göras mellan enkätdata och intervjudata. Syftet med denna kvalitativa delstudie är att komplettera analyser av enkätresultaten utifrån studenternas egna berättelser, för att möjliggöra bättre förståelse för kvantitativa resultat, samt att få underlag för nya frågeställningar i kommande enkäter (se nedan under rubriken 5.6 Kvalitativ delstudie).

4.6 Rutiner kring sekretess och förvaring

Urvalsramen togs från Universitets- och högskoleregistret. Utifrån urvalsramen samkörde SCB personuppgifter med Registret över totalbefolkningen (RTB) för att fastställa aktuell adress för varje person i urvalsramen. Ursprunget till adressuppgifterna var Skattemyndigheternas folkbokföring. Missivbrev (med information om studien vad gäller dess syfte, genomförande, lagring av personuppgifter, samt krav på informerat samtycke) tillsammans med (löpnummermärkt) enkät distribuerades sedan av SCB till dessa adresser.

När respektive datainsamling är avslutad sparas personnummer och löpnummer för urvalspersonerna på en skyddad server på SCB. Enkätdata sparas i högst tre månader i identifierbar form på SCB. Forskargruppen på KI får löpnummer och enkätdata. Urvalets personnummer används vid kommande insamlingstillfällen för att hämta adresser och eventuellt andra registerdata. Löpnumret som finns på både SCB och på KI gör det möjligt att koppla enkätdata från första och senare undersökningsomgångar.

Uppgifter om enskilda skyddas vid SCB av 9 kap. 4 § Sekretesslagen (1980:100). Sekretessen är enligt huvudregeln i paragrafen absolut, d.v.s. att en statistikuppgift som har lämnats till SCB inte lämnas ut. Undantag kan dock göras efter särskild prövning och bedömning av skada eller men. Till undantagen hör bland annat utlämnande av aidentifierat material, vilket är aktuellt för den aktuella undersökningen. I prövningen yttrar sig de enheter vars statistik ingår i utlämnandet. Beslutet om utlämnande tas vanligen av ansvarig avdelningschef. Komlicerade och känsliga utlämnanden behandlas dock i Dataskyddsrådet, som är ett råd bestående av bland annat SCB:s avdelningschefer och verksjurister.

Behandling av personuppgifter ska enligt Personuppgiftslagen, PuL (1998:204) anmälas till Datainspektionen. Anmälningsskyldighet gäller dock inte om undersökningen bygger på informerat samtycke, som gäller för enkätundersökningar med frivilligt deltagande. Informerat samtycke innebär att individerna genom att besvara blanketten och skicka in den godkänner att deras svar behandlas på det sätt som beskrivs i informationsbrevet.

5 Genomförande

Nedan redovisas utfallet av rekryteringen av studenter till studien. Först redovisas utfallet för studenter med inriktning mot senare år. Urvalsramen redovisas och kommenteras. Bortfallet av studenter som valt att inte vara med i undersökningen studeras i relation till lärosäte, ålder och kön. Slutligen behandlas kohortens sammansättning.

Data från studenter med inriktning mot tidigare år behandlas enligt samma struktur och återfinns senare i redovisningen. Sist i detta avsnitt redovisas data ur SCB:s tekniska avrapportering från insamlingsprocessen samt några preliminära resultat.

I båda kohorterna baserades urvalsstrategin på preliminära prognossiffror av antal studenter som förväntades läsa en viss inriktning en viss termin. Dessa prognossiffror kom att påverka valet av deltagande lärosäten. Ett ursprungligt kriterium var att endast lärosäten med fler än 80 studenter på respektive inriktning skulle inkluderas i studien (baserat på antagandet att minst 50 studenter per lärosäte borde utgöra miniantalet för jämförelsestudier). I tabellerna nedan finns vissa avvikelser från detta kriterium. Två avvikelser är avsiktliga. Detta gäller inkluderingen av högskolorna i Skövde och Dalarna. Den förra inkluderad på grund av att samtidiga kvalitativa studier inkluderat detta lärosäte (se nedan). Högskolan Dalarna har inkluderats då intresse fanns att studera studentskattningar av ett lärosäte som fått så positiv kritik och utvärdering vid Högskoleverkets nationella utvärdering [41, 42].

5.1 Senare år

Nedan återfinns en redovisning av den del av studien som behandlar lärarstudenter med inriktning mot senare år.

5.1.1 Urvalsram för studenter

Ursprungligen definierades urvalsramen så att endast lärosäten med mer än 80 studenter ingick i studien (utifrån data från termin 6). Ett undantag gjordes dock från denna regel då studien utökades till att omfatta även Högskolan Dalarna. Urvalsramen kom därmed att bestå av lärarstudenter från 12 lärosäten (tabell 5). Universiteten i Lund, Umeå och Göteborg hade de största studentkullarna.

I urvalsramen var 60.2 % kvinnor och 39.4 % av studenterna var 24 år eller yngre (tabell 6). Ett signifikant samband återfanns i urvalsramen för studenter med inriktning mot senare år avseende förhållandet mellan åldersstruktur och könsfördelning ($\chi^2=15.2$; $p=0.001$). Könsfördelningen är något skev i den yngsta åldersgruppen där andelen kvinnor är något högre än förväntat utifrån den totala urvalsramen (65 % i jämförelse med 60 %).

Tabell 5. Urvalsram för lärarstudenter med inriktning mot senare år, N=1220.

Lärosäten	N	% av tot.
Göteborgs universitet	143	11.7
Högskolan Dalarna	58	4.8
Högskolan i Halmstad	92	7.5
Högskolan i Jönköping	92	7.5
Högskolan Kristianstad	77	6.3
Karlstads universitet	107	8.8
Lunds universitet	161	13.2
Lärarhögskolan i Stockholm	73	6.0
Malmö högskola	94	7.7
Stockholms universitet	101	8.3
Umeå universitet	145	11.9
Växjö universitet	77	6.3
Total	1220	100.0

Tabell 6. Könsfördelning och åldersstruktur i urvalsramen, N=1220.

		Män	Kvinnor	Total N	%
Könsfördelning	Total N	486	734	1220	
	%	39.8	60.2		
Åldersstruktur per kön					
≤24	N	181	300	481	39.4
25-34	N	251	306	557	45.7
≥35	N	54	128	182	14.9

Tabell 7. Könsfördelningen i urvalsramen, totalt och per lärosäte, N=1220.

Könsfördelning	Män	Kvinnor
Totalt (i %)	39.8	60.2
Fördelning inom varje lärosäte (i %)		
Göteborgs universitet	37.1	62.9
Högskolan Dalarna	43.1	56.9
Högskolan i Halmstad	25.0	75.0
Högskolan i Jönköping	31.5	68.5
Högskolan Kristianstad	51.9	48.1
Karlstads universitet	45.8	54.2
Lunds universitet	47.8	52.2
Lärarhögskolan i Stockholm	34.2	65.8
Malmö högskola	45.7	54.3
Stockholms universitet	27.7	72.3
Umeå universitet	43.4	56.6
Växjö universitet	40.3	59.7

I tabell 8 återges åldersstrukturen i relation till lärosätena. Åldersstrukturen i urvalsramen varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2=64.1$; $p<0.001$). Skillnaden består bland annat av att studenterna är yngre på Stockholms universitet och äldre vid Högskolan Dalarna.

Tabell 8. Åldersfördelningen i urvalsramen, totalt och per lärosäte, N=1220.

Åldersfördelning	≤24	25-34	≥35
Total	39.4	45.7	14.9
Göteborgs universitet	42.0	44.8	13.3
Högskolan Dalarna	36.2	37.9	25.9
Högskolan i Halmstad	41.3	37.0	21.7
Högskolan i Jönköping	46.7	42.4	10.9
Högskolan Kristianstad	29.9	53.2	16.9
Karlstads universitet	34.6	46.7	18.7
Lunds universitet	37.9	44.1	18.0
Lärarhögskolan i Stockholm	39.7	47.9	12.3
Malmö högskola	39.4	45.7	14.9
Stockholms universitet	50.5	45.5	4.0
Umeå universitet	32.4	53.8	13.8
Växjö universitet	44.2	44.2	11.7

5.1.2 Jämförelse mellan urvalsram och kohort

Nedan redovisas svarsfrekvensen för studien. Totalt kom 64.1 % av alla tillfrågade att ingå i studien. I tabell 9 redovisas resultaten för rekryteringen till kohorten relaterat till könsfördelningen respektive åldersgrupperingarna. Rekryteringen till kohorten tycks vara något skev om man studerar män och kvinnor för sig (tabell 9). Jämfört med urvalsramen återfinns 68.8 % av kvinnorna, respektive 57.0 % av männen i kohorten ($\chi^2=17.1$; $p<0.001$). Även rörande de olika åldersgrupperna förekommer det snedrekrytering ($\chi^2=9.7$; $p=0.008$). Andelen äldre studenter är något överrepresenterade i kohorten. Följaktligen, högre svarsfrekvens återfinns för kvinnliga studenter samt äldre studenter. I tabell 10 redovisas svarsfrekvensen i relation till lärosätena. Inget statistiskt säkerställt samband återfinns som visar att svarsfrekvensen har varierat över lärosätena ($\chi^2=17.6$; $p=0.091$).

Tabell 9. Rekryteringsresultat utifrån könsfördelning och åldersstruktur i urvalsramen.

	Ej Kohort	Kohort
Totalt (i %)	35.9	64.1
Kohort definition per kön		
Män (i %)	43.0	57.0
Kvinnor (i %)	31.2	68.8
Kohort per åldersgrupp		
≤24 (i %)	35.8	64.2
25-34 (i %)	39.1	60.9
≥35 (i %)	26.4	73.6

Tabell 10. Definition av vilka som kom att ingå i kohorten utifrån urvalsramen för lärarstudenter med inriktning mot senare år.

	Ej kohort	Kohort
Totalt (i %)	35.9	64.1
Kohort definition per lärosäte (i %)		
Göteborgs universitet	33.6	66.4
Högskolan Dalarna	24.1	75.9
Högskolan i Halmstad	32.6	67.4
Högskolan i Jönköping	23.9	76.1
Högskolan Kristianstad	31.2	68.8
Karlstads universitet	37.4	62.6
Lunds universitet	44.1	55.9
Lärarhögskolan i Stockholm	39.7	60.3
Malmö högskola	39.4	60.6
Stockholms universitet	36.6	63.4
Umeå universitet	40.0	60.0
Växjö universitet	36.4	63.6

5.1.3 Kohort

I tabell 11 till 14 beskrivs den slutgiltiga kohorten av lärarstudenter med inriktning mot senare år. Precis som i urvalsramen återfinns de största studentkullarna vid universiteten i Göteborg, Lund och Umeå.

Tabell 11. Kohort för studenter med inriktning mot senare år: antal studenter per lärosäte, n=782.

Lärosäten	n	% av tot.
Göteborgs universitet	95	12.1
Högskolan Dalarna	44	5.6
Högskolan i Halmstad	62	7.9
Högskolan i Jönköping	70	9.0
Högskolan Kristianstad	53	6.8
Karlstads universitet	67	8.6
Lunds universitet	90	11.5
Lärarhögskolan i Stockholm	44	5.6
Malmö högskola	57	7.3
Stockholms universitet	64	8.2
Umeå universitet	87	11.1
Växjö universitet	49	6.3
Total	782	100.0

Tabell 12. Könsfördelning och åldersstruktur i kohorten, n=782.

		Män	Kvinnor	Total n	%
Könsfördelning	Totalt n	277	505	782	
	%	35.4	64.6		
Åldersstruktur per kön					
≤24	n	106	203	309	39.5
25-34	n	136	203	339	43.4
≥35	n	35	99	134	17.1

I kohorten var 64.6 % kvinnor och 39.5 % av studenterna var 24 år eller yngre (tabell 12). Ett signifikant samband återfanns för studenter med inriktning mot senare år avseende förhållandet mellan åldersstruktur och könsfördelning ($\chi^2=10.4$; $p=0.005$).

Precis som tidigare redovisats för urvalsramen så är könsfördelningen något skev i den yngsta åldersgruppen där andelen kvinnor är något högre än förväntat utifrån den totala urvalsramen (71 % i jämförelse med 65 %).

Könsfördelningen i kohorten (tabell 13) varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2=36.2$; $p<0.001$). Andelen kvinnor var något högre vid högskolorna i Halmstad och Jönköping (än vad man kunde förvänta sig utifrån det totala antalet deltagande kvinnor). Andelen män var något högre vid högskolorna i Kristianstad och Dalarna. Dessa resultat avspeglar huvudsakligen fördelningarna i urvalsramen.

Tabell 13. Könsfördelningen i kohorten, totalt och per lärosäte, n=782.

Könsfördelning	Män	Kvinnor
Totalt (i %)	35.4	64.6
Fördelning inom varje lärosäte (i %)		
Göteborgs universitet	35.8	64.2
Högskolan Dalarna	50.0	50.0
Högskolan i Halmstad	19.4	80.6
Högskolan i Jönköping	22.9	77.1
Högskolan Kristianstad	56.6	43.4
Karlstads universitet	35.8	64.2
Lunds universitet	35.6	64.4
Lärarhögskolan i Stockholm	29.5	70.5
Malmö högskola	43.9	56.1
Stockholms universitet	25.0	75.0
Umeå universitet	44.8	55.2
Växjö universitet	28.6	71.4

Åldersstrukturen i kohorten (tabell 14) varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2=38.2$; $p=0.018$). Även här består skillnaden av att studenterna är yngre på Stockholms universitet och äldre vid Högskolan Dalarna.

Tabell 14. Åldersfördelningen i kohorten, totalt och per lärosäte, $n=782$.

Åldersfördelning	≤24	25-34	≥35
Total (i %)	39.4	44.8	15.9
Göteborgs universitet	42.1	42.1	15.8
Högskolan Dalarna	34.1	36.4	29.5
Högskolan i Halmstad	46.8	33.9	19.4
Högskolan i Jönköping	48.6	42.9	8.6
Högskolan Kristianstad	20.8	60.4	18.9
Karlstads universitet	31.3	44.8	23.9
Lunds universitet	37.8	40.0	22.2
Läraryhögskolan i Stockholm	40.9	45.5	13.6
Malmö högskola	42.1	49.1	8.8
Stockholms universitet	48.4	46.9	4.7
Umeå universitet	36.8	50.6	12.6
Växjö universitet	38.8	46.9	14.3

5.2 Tidigare år

Nedan återfinns en redovisning av den del av studien som behandlar lärarstudenter med inriktning mot tidigare år. Urvalsramen redovisas och kommenteras. Bortfallet av studenter som valt att inte vara med i undersökningen studeras i relation till lärosäte, ålder och kön. Slutligen behandlas kohortens sammansättning.

5.2.1 Urvalsram för studenter

Ursprungligen definierades urvalsramen så att endast lärosäten med mer än 80 studenter ingick i studien (utifrån data från termin 4). Undantag gjordes dock från denna regel då studien utökades till att omfatta även Högskolan Dalarna och Högskolan i Skövde. Urvalsramen kom därmed att bestå av lärarstudenter från 18 lärosäten (tabell 15). Högskolorna i Malmö och Kristianstad, samt Läraryhögskolan i Stockholm hade de största studentkullarna.

Tabell 15. Urvalsram för studenter med inriktning mot tidigare år, N=2847.

Lärosäten	N	% av tot.
Göteborgs universitet	216	7.6
Högskolan Dalarna	52	1.8
Högskolan i Borås	88	3.1
Högskolan i Gävle	109	3.8
Högskolan i Jönköping	210	7.4
Högskolan i Kalmar	140	4.9
Högskolan i Skövde	42	1.5
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	104	3.7
Högskolan Kristianstad	255	9.0
Karlstads universitet	207	7.3
Linköpings universitet	154	5.4
Lärarhögskolan i Stockholm	311	10.9
Malmö högskola	408	14.3
Mittuniversitetet	106	3.7
Mälardalens högskola	88	3.1
Umeå universitet	127	4.5
Uppsala universitet	114	4.0
Växjö universitet	116	4.1
Total	2847	100.0

I urvalsramen var 88.7 % kvinnor och 43.8 % av studenterna var 24 år eller yngre (tabell 16). Ett signifikant samband återfanns för studenter med inriktning mot tidigare år avseende förhållandet mellan åldersstruktur och könsfördelning ($\chi^2=35.6$; $p<0.001$). Könsfördelningen var något skev i den yngsta åldersgruppen där andelen kvinnor är något högre än förväntat utifrån den totala urvalsramen (92 % i jämförelse med 89 %). Dock återfanns det största skevheten i den mellersta åldersgruppen där andelen män var större än förväntat (utifrån andelen män i hela urvalsramen). I jämförelse med andelen 11 % män i hela urvalsramen, var andelen 16 % i den mellersta åldersgruppen.

Tabell 16. Könsfördelning och åldersstruktur i urvalsramen, N=2847.

		Män	Kvinnor	Total N	%
Könsfördelning	Totalt N	321	2526	2847	
	%	11.3	88.7		
Åldersstruktur per kön					
≤24	N	104	1143	1247	43.8
25-34	N	162	850	1012	35.5
≥35	N	55	533	588	20.7

I tabell 17 redovisas könsfördelning i relation till lärosäte. Könsfördelningen i urvalsramen varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2= 71.8$; $p<0.001$). Andelen män är högre vid Umeå universitet och på Malmö Högskola. Andelen kvinnor är högre vid högskolorna i Skövde, Trollhättan/Uddevalla och Kristianstad.

I tabell 18 återfinns en redovisning av ålderstrukturen per lärosäte. Åldersstrukturen i urvalsramen varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2= 128.5$; $p<0.001$). Lärarhögskolan i Stockholm och Mittuniversitet har en något högre andel äldre studenter med i urvalsramen. Högskolorna i Kristianstad och Jönköping, samt universiteten i Karlstad och Umeå har en något högre andel yngre studenter.

Tabell 17. Könsfördelningen i urvalsramen, totalt och per lärosäte, N=2847.

Könsfördelning	Män	Kvinnor
Totalt (i %)	11.3	88.7
Fördelning inom varje lärosäte(%)		
Göteborgs universitet	8.8	91.2
Högskolan Dalarna	19.2	80.8
Högskolan i Borås	8.0	92.0
Högskolan i Gävle	11.9	88.1
Högskolan i Jönköping	8.6	91.4
Högskolan i Kalmar	12.9	87.1
Högskolan i Skövde	0.0	100.0
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	3.8	96.2
Högskolan Kristianstad	5.9	94.1
Karlstads universitet	12.1	87.9
Linköpings universitet	9.1	90.9
Lärarhögskolan i Stockholm	10.9	89.1
Malmö högskola	16.2	83.8
Mittuniversitetet	17.0	83.0
Mälardalens högskola	5.7	94.3
Umeå universitet	26.0	74.0
Uppsala universitet	11.4	88.6
Växjö universitet	7.8	92.2

Tabell 18. Åldersfördelningen i urvalsramen, totalt och per lärosäte, N=2847.

Åldersfördelning	≤24	25-34	≥35
Totalt (i %)	43.8	35.5	20.7
Fördelning inom varje lärosäte (i %)			
Göteborgs universitet	47.2	34.7	18.1
Högskolan Dalarna	38.5	44.2	17.3
Högskolan i Borås	35.2	42.0	22.7
Högskolan i Gävle	53.2	30.3	16.5
Högskolan i Jönköping	58.1	29.0	12.9
Högskolan i Kalmar	38.6	35.7	25.7
Högskolan i Skövde	40.5	28.6	31.0
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	49.0	29.8	21.2
Högskolan Kristianstad	52.5	29.0	18.4
Karlstads universitet	52.7	34.8	12.6
Linköpings universitet	42.2	35.7	22.1
Lärarhögskolan i Stockholm	28.3	42.1	29.6
Malmö högskola	39.2	39.5	21.3
Mittuniversitetet	31.1	38.7	30.2
Mälardalens högskola	28.4	43.2	28.4
Umeå universitet	57.5	33.9	8.7
Uppsala universitet	39.5	39.5	21.1
Växjö universitet	51.7	25.9	22.4

5.2.2 Urvalsram vs kohort

Av de 2847 tillfrågade i urvalsramen kom drygt 71 % att delta i undersökningen och således utgöra kohorten av studenter med inriktning mot tidigare år.

I tabell 19 redovisas resultaten för rekryteringen till kohorten relaterat till könsfördelningen och åldersgrupperingarna. Rekryteringen till kohorten tycks vara något skev om man studerar män och kvinnor för sig.

Jämfört med urvalsramen återfinns 73.0 % av kvinnorna, respektive 57.3 % av männen i kohorten ($\chi^2=34.0$; $p<0.001$). Även rörande de olika åldersgrupperna förekommer det snedrekrytering ($\chi^2=11.9$; $p=0.004$). Den äldsta åldersgruppen har en högre svarsfrekvens jämfört med de andra två.

Tabell 19. Rekryteringsresultat utifrån könsfördelning och åldersstruktur i urvalsramen.

	Ej Kohort	Kohort
Totalt (i %)	28.8	71.2
Kohort definition per kön		
Män (i %)	42.7	57.3
Kvinnor (i %)	27.0	73.0
Kohort per åldersgrupp		
≤24 (i %)	30.1	69.9
25-34 (i %)	30.4	69.6
≥35 (i %)	23.3	76.7

I tabell 20 redovisas svarsfrekvensen i relation till lärosätena. Ett statistiskt säkerställt samband återfinns som visar att några lärosäten är under- respektive överrepresenterade i kohorten ($\chi^2=33.9$; $p=0.009$). Högskolan Dalarna, högskolorna i Skövde och Jönköping, samt Växjö universitet har en något högre svarsfrekvens.

Tabell 20. Definition av vilka som kom att ingå i kohorten utifrån urvalsramen för studenter med inriktning mot tidigare år.

	Ej kohort	Kohort
Totalt (i %)	28.8	71.2
Kohort definition per lärosäte (i %)		
Göteborgs universitet	30.6	69.4
Högskolan Dalarna	19.2	80.8
Högskolan i Borås	26.1	73.9
Högskolan i Gävle	34.9	65.1
Högskolan i Jönköping	21.9	78.1
Högskolan i Kalmar	25.7	74.3
Högskolan i Skövde	4.8	95.2
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	29.8	70.2
Högskolan Kristianstad	27.1	72.9
Karlstads universitet	28.0	72.0
Linköpings universitet	32.5	67.5
Lärarhögskolan i Stockholm	32.8	67.2
Malmö högskola	30.1	69.9
Mittuniversitetet	34.0	66.0
Mälardalens högskola	29.5	70.5
Umeå universitet	33.1	66.9
Uppsala universitet	33.3	66.7
Växjö universitet	20.7	79.3

5.2.3 Kohort

Nedan återges deskriptiva data för kohorten av studenter med inriktning mot tidigare år. I tabell 21 redovisas antal studenter per medverkande lärosäte. Precis som i urvalsramen så återfinns de största studentkullarna på Högskolorna i Malmö och Kristianstad, samt vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Tabell 21. Kohort för studenter med inriktning mot tidigare år: antal studenter per lärosäte, n=2027.

Lärosäten	n	% av tot.
Göteborgs universitet	150	7.4
Högskolan Dalarna	42	2.1
Högskolan i Borås	65	3.2
Högskolan i Gävle	71	3.5
Högskolan i Jönköping	164	8.1
Högskolan i Kalmar	104	5.1
Högskolan i Skövde	40	2.0
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	73	3.6
Högskolan Kristianstad	186	9.2
Karlstads universitet	149	7.4
Linköpings universitet	104	5.1
Lärarhögskolan i Stockholm	209	10.3
Malmö högskola	285	14.1
Mittuniversitetet	70	3.5
Mälardalens högskola	62	3.1
Umeå universitet	85	4.2
Uppsala universitet	76	3.7
Växjö universitet	92	4.5
Total	2027	100.0

I tabell 22 redovisas data för ålder och kön i kohorten av studenter med inriktning mot tidigare år. I kohorten var 90.9 % kvinnor och 43.0 % av studenterna var 24 år eller yngre. Ett signifikant samband återfanns för studenter med inriktning mot tidigare år avseende förhållandet mellan åldersstruktur och könsfördelning ($\chi^2=20.5$; $p<0.001$). Andelen män är större i den mellersta åldersgruppen, samtidigt som andelen kvinnor är större i den yngsta åldersgruppen. Dessa data avspeglar det samband som återfanns i urvalsramen.

Tabell 22. Könsfördelning och åldersstruktur i kohorten, n=2027.

		Män	Kvinnor	Total n	%
Könsfördelning	Totalt n	184	1843	2027	
	%	9.1	90.9		
Åldersstruktur per kön					
≤24	n	54	818	872	43.0
25-34	n	90	614	704	34.7
≥35	n	40	411	451	22.3

I tabell 23 redovisas könsfördelningen per lärosäte. Könsfördelningen i urvalsramen varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2=44.3$; $p<0.001$). Precis som i urvalsramen var andelen män högre vid Umeå universitet och på Malmö Högskola, samtidigt som andelen kvinnor var högre vid högskolorna i Skövde, Trollhättan/Uddevalla och Kristianstad.

I tabell 24 redovisas åldersstrukturen per lärosäte. Åldersstrukturen i urvalsramen varierade signifikant mellan lärosätena ($\chi^2=111.1$; $p<0.001$). Lärarhögskolan i Stockholm och Mittuniversitet har en något högre andel äldre studenter med i urvalsramen. Högskolorna i Kristianstad och Jönköping, samt universiteten i Karlstad och Umeå har en något högre andel yngre studenter. Mönstret stämmer väl överens med de data som ovan redovisades för urvalsramen.

Tabell 23. Könsfördelningen i kohorten, totalt och per lärosäte, n=2027.

Könsfördelning	Män	Kvinnor
Totalt (i %)	9.1	90.9
Fördelning inom varje lärosäte (i %)		
Göteborgs universitet	6.0	94.0
Högskolan Dalarna	16.7	83.3
Högskolan i Borås	6.2	93.8
Högskolan i Gävle	9.9	90.1
Högskolan i Jönköping	6.7	93.3
Högskolan i Kalmar	11.5	88.5
Högskolan i Skövde	0.0	100.0
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	1.4	98.6
Högskolan Kristianstad	4.8	95.2
Karlstads universitet	10.1	89.9
Linköpings universitet	5.8	94.2
Lärarhögskolan i Stockholm	10.5	89.5
Malmö högskola	14.4	85.6
Mittuniversitetet	11.4	88.6
Mälardalens högskola	4.8	95.2
Umeå universitet	18.8	81.2
Uppsala universitet	7.9	92.1
Växjö universitet	7.6	92.4

Tabell 24. Åldersfördelningen i kohorten, totalt och per lärosäte, n=2027.

Åldersfördelning	≤24	25-34	≥35
Totalt (i %)	43.0	34.7	22.3
Fördelning inom varje lärosäte (i %)			
Göteborgs universitet	45.3	38.0	16.7
Högskolan Dalarna	38.1	40.5	21.4
Högskolan i Borås	33.8	38.5	27.7
Högskolan i Gävle	53.5	26.8	19.7
Högskolan i Jönköping	54.9	32.3	12.8
Högskolan i Kalmar	42.3	34.6	23.1
Högskolan i Skövde	40.0	30.0	30.0
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	49.3	26.0	24.7
Högskolan Kristianstad	53.2	26.3	20.4
Karlstads universitet	52.3	35.6	12.1
Linköpings universitet	43.3	33.7	23.1
Lärarhögskolan i Stockholm	24.9	45.0	30.1
Malmö högskola	39.3	36.8	23.9
Mittuniversitetet	30.0	32.9	37.1
Mälardalens högskola	21.0	45.2	33.9
Umeå universitet	58.8	29.4	11.8
Uppsala universitet	34.2	38.2	27.6
Växjö universitet	50.0	27.2	22.8

5.3 Kommentar

Ovan redovisade siffror på urvalsram, svarsfrekvens och kohort visar på några effekter som är viktiga att notera i kommande analyser av dessa data. Att notera är skillnader i svarsfrekvens relaterat till ålder och kön. Även de regionala skillnader som återfinns i köns- och åldersfördelningar är viktiga att ta hänsyn till. Följaktligen,

när analyser av köns- och åldersskillnader i utfallsvariabler analyseras så bör hänsyn tas till skilda svarsfrekvenser. När skillnader mellan lärosäten analyseras bör även ursprungliga under- och överrepresentationer vägas in, tillsammans med de olika erhållna svarsfrekvensmönstren.

5.4 Information om datainsamlingsprocessen

Statistiska Centralbyrån (SCB) har utfört datainsamlingen på uppdrag av forskargruppen vid Karolinska Institutet. SCB har genomfört undersökningen som en postenkät med 3 påminnelser. SCB tog hösten 2005 ett uttag från Universitets- och högskoleregistret på lärarstudenter som hösten 2006 förväntades vara registrerade på renodlade inriktningar (antingen tidigare år eller senare år) på lärarutbildningen. På basis av dessa registeruttag har adresser ur registret över totalbefolkningen (RTB) tagits ut och kontrollerats för att definierade deltagare finns i populationen.

Det första datainsamlingstillfället startades den 2/12 2005 med en postenkät. Tre påminnelser skickades ut till dem som inte besvarat enkäten. Den första påminnelsen bestod av ett tack- och påminnelsekort och skickades ut den 14 december 2005. Den andra och tredje påminnelsen var en enkätpåminnelse och gick ut den 11 samt den 25 januari 2006. Insamlingen avslutades den 21/2 2006.

Det andra datainsamlingstillfället startades den 6/10 2006 med en ny postenkät. Tre påminnelser skickades ut till dem som inte besvarat enkäten. Den första påminnelsen bestod av ett tack- och påminnelsekort och skickades ut den 19 oktober 2006. Den andra och tredje påminnelsen var en enkätpåminnelse och gick ut den 14 samt den 28 november 2006. Insamlingen avslutades den 22/12 2006. I tabell 25 redovisas enkätinflödet vid de båda datainsamlingarna.

Tabell 25 Enkätinflödet (i kumulativ procent) vid första och andra insamlingstillfället.

Kumulativ procent	2005/6	2006/7
Efter första utsändning	34.3	43.8
Efter tack- och påminnelsekort	55.2	63.7
Efter enkätpåminnelse	62.7	72.7
Totalt antal svar	69.1	77.8

Orsaker till bortfall vid det första och andra datainsamlingstillfället redovisas i tabell 26. Som framgår av tabellen fördelar sig orsakerna till bortfall lika vid de båda insamlingstillfällena.

Tabell 26. Orsaker till bortfall (som procent av det totala bortfallet) vid första och andra insamlingstillfället.

Av totalt bortfall	2005/6	2006/7
Ej avhörd	96.5	93.8
Avböjd medverkan	2.0	1.8
Utomlands/emigrerat	0.2	1.4
Postretur	1.3	2.4
Studerar inte på lärarutbildningen	-	0.6

5.4.1 Bortfallsanalys

Vid jämförelse av den första och den andra uppföljande datainsamlingen framgår det att av de 2809 personer som ingick i kohorten svarade 2184 i samband med den andra datainsamlingen, det vill säga en svarsfrekvens på 77.8 %. Av de 782 respondenter inriktade mot senare år i kohorten svarade 599 (76.6 %) vid det andra datainsamlingstillfället. Av de 2027 respondenter inriktade mot tidigare år som ingick i kohorten svarade 1585 (78.2 %) vid det andra datainsamlingstillfället.

Av intresse här var att analysera huruvida det fanns några skillnader mellan de som svarade och de som föll bort i samband med det andra datainsamlingstillfället. Först jämfördes de olika utbildningsinriktningarna (tidigare år samt senare år) för att ta reda på om det fanns någon skillnad i svarsfrekvens som kunde tillskrivas utbildningsinriktning. Resultaten indikerade dock att det inte fanns något som tydde på detta. Efter detta delades materialet in i två grupper baserat på utbildningsinriktning. För att vidare undersöka skillnader rörande svarsfrekvenser testades de båda grupperna för effekter av kön, ålder, utbildningsort, samt i relation till variabler uppmätta vid det första insamlingstillfället (t.ex. depressionssymtom, utbrändhet, självskattad hälsa samt upplevd press angående utbildnings- respektive yrkesval). Resultaten visade att för personer inriktade mot senare år fanns det effekter av kön ($\chi^2=7.2$; $p<0.007$) där männen svarade i mindre utsträckning än förväntat, i övrigt skilde sig inte svarsfrekvenserna åt inom denna grupp utifrån de valda kriterierna. För individer inriktade mot tidigare år fanns det effekt av ålder ($\chi^2=6.0$; $p=0.051$) där det visade sig att personer över 35 år tenderade att svara i större utsträckning än förväntat.

5.5 Preliminära resultat

Preliminära analyser visar att cirka var femte student, med ett år kvar av sin utbildning, känner sig pressad av det utbildningsval som gjorts. Andelen som upplever denna press är signifikant högre bland studenter med inriktning mot senare år. Även press i relation till yrkesvalet och det framtida arbetet upplevs som pressande redan under mitten av utbildningen. Närmare 10 % beskriver att de känner

sig mycket pressade inför sitt framtida arbete. Återigen är denna andel något högre hos dem som läser till lärare med inriktning mot senare år. Slutligen, med ett år kvar av sin utbildning rapporterar också var femte student att de inte tror att utbildningen kommer att förbereda dem väl för lärararbetet. Denna andel är högre för dem som valt att läsa inriktningen mot senare år. Följaktligen, analyser av flera olika variabler pekar samstämmigt åt att lärarstudenter med inriktning mot senare år (i jämförelse med dem som läser med inriktning mot tidigare år) upplever en högre grad av tvivel på sitt yrkesval och över huruvida utbildningen förbereder dem väl för det framtida arbetet. Dessa skillnader står sig även vid det andra insamlingstillfället då studenterna läser sista terminen på sin lärarutbildning.

Det psykosociala klimatet (inkluderande t ex stöd, bemötande, delaktighet, uppskattning, etc.) rapporteras som mer tillfredställande i den verksamhetsförlagda jämfört med den högskoleförlagda delen av utbildningen. Inga större skillnader finns mellan inriktningarna annat än att studenter med inriktning mot tidigare år rapporterar en högre tillfredsställelse med klimatet i den verksamhetsförlagda utbildningen. Den rapporterade prevalensen av trakasserier (inkl utsatthet för hot, våld, sexuella trakasserier eller andra kränkningar) är dock högre för den verksamhetsförlagda än för den högskoleförlagda delen av utbildningen. Igen rapporterar studenter med inriktning mot senare år högre andel fall. Ungefär 4.5 % av studenterna rapporterar att de själva blivit trakasserade under den högskoleförlagda delen av utbildningen. Motsvarande siffra är nästan det dubbla för den verksamhetsförlagda delen av utbildningen.

5.6 Kvalitativ delstudie

I samband med att LÄST-studien utformades togs beslut om att komplettera enkätstudien med ett mer kvalitativt material i form av intervjudata.

Syftet med den kvalitativa delstudien är att dels utveckla och fördjupa vissa frågeställningar från enkäten för att möjliggöra en bättre förståelse för enkätresultaten och dels få underlag för nya frågeställningar i kommande enkäter.

Intervjuteman i den första intervjuomgången var:

- Förväntningar på lärarutbildningen
- Aktuell bild av läraryrket, nu och i den närmaste framtiden
- Spontana känslor inför jobbet
- Kollegialitet, gemenskap – ensamhet
- Läraryrkets och lärarrollens komplexitet
- Lärares ledarskap

Valet av teman gjordes utifrån antagandet att faktorer som ensamhet, brist på kontroll i utövandet av det egna arbetet, frånvaro av stöd, graden av arbetets inriktning på andra människor (d.v.s. arbetsprocessens objekt), graden av tydlighet, rörlighet, regelbundenhet m.m. har betydelse för upplevelser av stress och uppkomst av

utmattnings/utbränningsprocesser i yrket, inte bara i läraryrket utan generellt i arbetslivet [26, 43-50].

5.6.1 Genomförande

Fyra lärosäten valdes ut för intervjustudien; Göteborgs universitet, Högskolan i Borås, Högskolan i Skövde och Högskolan i Trollhättan/Uddevalla (numera Högskolan Väst). Motivet för detta val var att det, inom ett relativt avgränsat geografiskt område, finns fyra lärosäten med skilda karakteristika. Tre av dessa karakteriseras av att de är yngre högskolor, mindre till storleken, med sinsemellan olika profiler, samt att lärarutbildningen utgör en stor och viktig del av dessa lärosätens samlade utbildningsutbud. Det förstnämnda lärosätet å andra sidan är ett äldre, stort universitet där lärarutbildningen är en utbildning i ett mycket stort utbildningsutbud.

Ursprungsplanen var att rekrytera intresserade studenter till intervjuerna genom att besöka lärosätena och presentera projektet i anslutning till ordinarie undervisningstillfälle och i samband med presentationen boka tid för intervju med intresserade studenter. Platsbesök genomfördes på Högskolan i Trollhättan/Uddevalla (campus Vänersborg) men eftersom det visade sig svårt att rekrytera studenter vid det tillfället rekvirerades listor med studenternas namn, adress och telefonnummer från respektive lärosäte. Därefter kontaktades studenter per telefon, de tillfrågades om de ville delta i studien och tid för telefonintervju bokades med dem som svarade ja.

Intervjuerna, som tog mellan 1-1,5 timme, spelades in på bandspelare respektive Mp3-spelare för senare utskrift. Samma frågemanual användes som stöd vid samtliga intervjuer. Alla intervjuade accepterade att bli kontaktade igen för ytterligare intervju. Intervjuerna fördelades så att en person intervjuade studenter vid Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och Göteborgs universitet och en person intervjuade studenterna vid Högskolan i Borås och Högskolan i Skövde (tabell 27). Intervjuerna genomfördes under perioden november 2006 – januari 2007.

Tabell 27 Antal intervjuade från deltagande lärosäten.

Lärosäte	Antal intervjuade
Göteborgs universitet	15
Högskolan i Borås	10
Högskolan i Skövde	11
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	17

5.6.2 Preliminära resultat

Studien är longitudinell och fokuserar på processer som etableras och pågår vid utövandet av yrket under en längre period. Det är därför inte möjligt att ge utförligt resultat utifrån en tidpunkt så tidigt i utvecklingen, men några saker kan lyftas fram.

Det *första* är det starka engagemang för sitt blivande yrke som respondenterna gav uttryck för. Nästan utan undantag berättade de om sitt stora intresse för barn och deras utveckling och den glädje de själva upplever i kontakterna och arbetet med barnen.

Det *andra* är att det finns ett inslag i utbildningen som flera respondenter uppgav har förändrat deras syn på läraryrket, nämligen den verksamhetsförlagda delen av utbildningen (VFU). Denna erfarenhet har haft flera konsekvenser, av vilka den viktigaste kan sägas vara att man övergett föreställningen att läraryrket främst handlar om att på ett effektivt och ”trevligt” sätt lära ut kunskaper till elever. Deras uppfattning om läraryrket vidgades avsevärt under VFU-perioderna, samtidigt som det problematiserades och följden verkar ha varit att engagemanget snarare ökade än minskade av dessa upplevelser.

Det *tredje* är att flera respondenter upplevde ett stort engagemang och samband mellan HFU:s och VFU:s olika aktörer, såsom handledare, lärare m.fl. Dock finns en smärre skillnad mellan Göteborgs universitet och de övriga lärosätena, till de mindre lärosätenas fördel. I några få fall riktades ganska stark kritik mot sambandet mellan HFU och VFU i lärarutbildningen vid Göteborgs universitet, men endast i enstaka fall på de andra orterna.

5.6.3 Fortsatt planering av den kvalitativa delstudien

Uppföljning av den första datainsamlingen kommer att äga rum under respondenternas första tid som lärare. Avsikten med detta är att de ska hinna få erfarenheter av lärares praktiska yrkestillvaro under minst ett helt läsår. Datainsamlingarna kommer att genomföras på samma sätt som vid den första intervjuomgången, dvs. i form av telefonintervjuer, med inspelning för senare utskrift och analys. Fokus i fortsatta datainsamlingar kommer att vara respondenternas erfarenheter under deras första tid som yrkesverksamma lärare kopplat till de förväntningar de hade i slutet av sin utbildning, tankar kring framtiden, nu och jämfört med hur de såg på framtiden i slutet av sin utbildning, samt deras helhetsupplevelse av arbetet som lärare.

6 Framtida datainsamlingar efter examen

Båda kohorterna kommer att följas upp med en datainsamling ett år efter det att lärarstudenterna tagit examen från utbildningarna. De huvudsakliga utfallsvariablerna som då kommer att studeras omfattar olika aspekter av den självskattade psykiska hälsan. Studien avser att uppskatta förekomsten av depressions- och utbrändhetssymtom efter 1 år i yrket, samt hur dessa varierar med avseende på utbildningsvariabler och arbetslivserfarenhet. Studier av de personliga konsekvenserna av sådan upplevd ohälsa, på kort och lång sikt kräver dock fortsatta och upprepade uppföljningar, något som ligger utanför föreliggande projekts omfattning.

Nedan skissas en fortsättning på projektet, bortom det första året efter avslutad utbildning, samt förslag på en möjlig utvidgning av projektet.

6.1 *Fortsättning på projektet*

Stressrelaterad ohälsa inbegriper processer som pågår under lång tid. LÅST-projektet har gett forskargruppen tillgång till en stor mängd data som utgör en unik grund för att följa utvecklingen av stressrelaterad ohälsa över tid. För att verkligen kunna uttala sig om vad det är som gör att tillvaron för människor i likartade studie- och arbetsmiljöer resulterar i så olika utfall – långtidssjukskrivning på grund av stressrelaterad ohälsa eller fortsatt yrkesutövning med bibehållet engagemang och arbetstillfredsställelse – krävs att datainsamlingar görs under längre tid än totalt 3 år, med endast ett år i yrket. Att både utbildning och den första tiden i yrket kan innebära stora påfrestningar är väl belagt i forskningen [25, 51] men vilka konsekvenser detta får för människor längre fram i tiden vet vi idag mindre om. Särskilt intressant och angeläget att studera är om det finns faktorer i utbildningen och i introduktionen till yrket som motverkar utvecklingen av stressrelaterad ohälsa och vilka dessa faktorer i så fall är. Kunskap om sådana faktorer bör vara av stort värde för utbildningsanordnare och arbetsgivare i arbetet med att utveckla och förbättra både lärarutbildningarna och introduktionen av nyexaminerade lärare på arbetsplatserna.

Vid fortsatt finansiering från 2008 och framåt föreslås, i enlighet med ovanstående resonemang och det parallella LUST-projektet [27], datainsamlingar att ske 2, 3 och 5 år efter avslutad utbildning. Datainsamlingarna föreslås få samma utformning som tidigare, det vill säga enkäter där vissa frågeområden finns med i alla omgångarna för att möjliggöra jämförelser över tid, tillsammans med vissa frågeområden mer specifikt avpassade för det aktuella frågetillfället.

6.2 Utvidgning av projektet - Ohälsa och negativ personalomsättning

En möjlig konsekvens av upplevd ohälsa tidigt i karriären, utöver långtidssjukskrivning, är att människor redan under sina första yrkesår själva väljer att lämna sina anställningar (s.k. negativ personalomsättning). Negativ personalomsättning är vanligen en kostsam process för arbetsgivare och ofta en följd av ett missnöje eller ohälsa hos arbetstagaren. Negativ personalomsättning kan, förutom konsekvenserna för den enskilde individen och arbetsgivare, även förväntas utgöra en påfrestning för den personal som stannar kvar på arbetsplatsen. Att ofta få sätta in nya kollegor i arbetet, liksom att periodvis vara utan kollegor alternativt få arbeta tillsammans med tillfälligt anställda korttidsvikarier innebär större ansvar för den mer erfarna, tillsvidareanställda personalen. Den press som detta innebär kan leda till stressupplevelser som i längden kan leda såväl till tankar på att själv lämna yrket alternativt arbetsplatsen som till utvecklandet av stressrelaterad ohälsa. Det är därför av vikt att uppskatta omfattningen av den negativa personalomsättningen och förstå vad som påverkar den för att på så sätt aktivt kunna arbeta med att reducera den. Framtida datainsamlingar inom ramen för detta projekt skulle kunna bidra med kunskap om hur utbildningen och arbetslivsintroduktionen kan förbättras för att motverka negativ personalomsättning.

Forskningen kring negativ personalomsättning bygger generellt på teorin om överlagd handling [52, 53]. Enligt denna teori så styrs vårt handlande främst av våra intentioner att handla på ett visst sätt, intentionerna i sin tur påverkas av våra attityder och normer. Detta innebär i sammanhanget att huruvida en person lämnar sin anställning styrs av dennes intention att lämna anställningen vilket i sin tur styrs av personens normer och attityder. Attityderna påverkas i sin tur av andra attityder och kontextuella förhållanden. Exempelvis så påverkas hur nöjd man är med sin anställning bland annat av stödet från arbetskollegor och karakteristika för organisationen (storlek, offentlig vs privat etc.). Två av de mest centrala attityderna inom detta forskningsområde är arbetstillfredsställelse och organisatoriskt engagemang, dessa attityder har vid upprepade tillfällen visat sig vara negativt relaterade till individens intention att lämna sin anställning [54, 55], det vill säga en högre grad av arbetstillfredsställelse leder till en minskad intention att lämna sin anställning och reducerar därmed även risken för att faktiskt lämna den.

Viktigt i sammanhanget är alltså att identifiera vilka prediktorer som slutligen påverkar den negativa personalomsättningen för att på så sätt aktivt kunna arbeta med att reducera den. I detta arbete skiljer man vanligen mellan yrkesspecifika (d.v.s. lärarspecifika) prediktorer och generella prediktorer, prediktorer som gäller för de flesta yrkesområden. Exempel på lärarspecifika prediktorer är antal elever per klass och typ av skola (privat eller kommunal) medan exempel på mer allmänna prediktorer är rolltydlighet och lönetillfredsställelse. Ytterligare en uppdelning av prediktorer är externa, strukturella och individuella prediktorer. Denna uppdelning bygger på en etablerad teoretisk modell föreslagen av Price och Mueller [56]. Exempel på externa prediktorer är alternativa jobbomöjligheter och fackligt medlemskap. Strukturella prediktorer kan vara upplevd stress och ohälsa, stöd från

arbetskamrater och grad av autonomi i arbetet. De individuella prediktorerna är exempelvis ålder, kön, arbetsengagemang och självkänsla.

Val av prediktorer görs lämpligen utifrån granskningar av de svenska statistikrapporter som undersökt lärares yrkesförhållanden [2, 3, 5, 7, 9-13, 16, 22, 23, 57] samt utifrån relevant forskningslitteratur om lärare och negativ personalomsättning [58-61].

7 Projektorganisation och finansiering

Petter Gustavsson (universitetslektor, docent i hälsopsykologi) bedriver forskning om professionella och informella vårdgivares livskvalitet och hälsoutveckling och är projektledare för studien. Övriga seniora forskare i projektet är professor Lars-Erik Berg (Högskolan i Skövde och Göteborgs Universitet), och fil dr. Marianne Omne-Pontén (Högskolan i Dalarna och Uppsala Universitet). Fil kand Karin Kronberg och Fil mag Daniel Hultell från Karolinska Institutet ingår även i projektgruppen. Från Statistiska Centralbyrån medverkar Harald Theorin. Under projektets uppbyggnad medverkade också Fil kand Monica Furberg och Fil mag Sara Göransson, då anställda vid Karolinska Institutet.

Medel för projektkoordinering och kostnader för datainsamling finansierades inom ramen för Gustavssons AFA-anslag (2005-2007). Seniora forskare finansierades inom ramen för sina lektors- och professorstjänster.

8 Referenser

1. Riksförsäkringsverket, *Arbetslivsfakta: Data från RFV*. 2003, www.rfv.se.
2. Swedish Work Environment Authority, *Negative Stress and Illness: The effects of high demands, low control and lack of social support. Information about Education and Labour market 2001:2*. 2001, Stockholm: Swedish Work Environment Authority and Statistics Sweden.
3. AFA, *Allvarliga arbetsskador och långvarig sjukfrånvaro i Sverige*. 2004, Stockholm: AFA. 55.
4. Nygren, Å. and Åsberg, M., *Opublicerade data från AFA:s AGS databas*. 2003, Stockholm: AFA.
5. Månsson, E. and Persson, A., *Meningsfullt arbete i krävande arbetsmiljö - lärare i skolan*, in *Arbetsliv och Hälsa 2004*, Gustafsson, R.Å. and Lundberg, I., Editors. 2004, Liber Idé förlag: Malmö. p. 301-319.
6. Gustafsson, R.Å., *Välståndstjänsternas ofärd*, in *Arbetsliv och Hälsa 2004*, Gustafsson, R.Å. and Lundberg, I., Editors. 2004, Liber Idé förlag: Malmö. p. 257-279.
7. Arbetsmiljöverket, *Skolans arbetsmiljö – resultat av enkätundersökning våren 2002*. 2002, Solna: Arbetsmiljöverket.
8. Cheng, Y., Kawachi, I., Coakley, E.H., Schwartz, J., and Colditz, G., *Association between psychosocial work characteristics and health functioning in American women: prospective study*. *British Medical Journal*, 2000. 320: p. 1432-1436.
9. Skolverket, *Barn, elever och personal - Riksnivå*. 2004, Stockholm: Skolverket, rapport 244.
10. Skolverket, *Attityder till skolan 2003*. 2004, Stockholm: Skolverket.
11. Häggqvist, S., *Arbetsmiljön i skolan och välbefinnande ur ett elevperspektiv. En uppföljningsstudie av 13-14 åriga flickor och pojkar inom projektet Skolmiljö 2000*. 2000, Stockholm: Arbetslivsinstitutet: Arbete och Hälsa 2000:1.
12. Skolverket, *Attityder till skolan 2000*. 2001, Stockholm: Skolverket.
13. Skolverket, *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport (NU-03)*. 2004, Stockholm: Skolverket.
14. Regeringen, *En förnyad lärarutbildning. Regeringens proposition 1999/00:135*. 2000, Stockholm: Utbildningsdepartementet.
15. Högskoleverket, *Lärarstudenters val av inriktning*. 2004, Högskoleverket: Högskoleverkets rapportserie: 2004:19 R.
16. Skolverket, *Behov av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning 2004*. 2004, Stockholm: Skolverket.
17. Totterdell, M., Woodroffe, L., Bubb, S., and Hanrahan, K., *The impact of NQT induction programmes on the enhancement of teacher expertise, professional development, job satisfaction or retention rates: a systematic review of research on induction*. 2004, London: EPPI-Centre: Research Evidence in Education Library.
18. Whitehead, J., *Newly qualified staff nurses' perceptions of the role transition*. *British Journal of Nursing*, 2001. 10: p. 330-339.
19. Schüldt-Håård, U., Gustavsson, J., and Öhlén, J., *To be prepared for the role as a nurse*. Department of Neurobiology, Care Sciences and Society, Karolinska Institutet, 2007, manuscript in preparation.
20. Lärarnas Riksförbund, *En undersökning om den nya lärarutbildningens kvalitet*. 2004, Stockholm: Lärarnas Riksförbund. 20.
21. Janssen, P.P.M., Jonge, J., and Bakker, A.B., *Specific determinants of intrinsic work motivation, burnout and turnover intentions: a study among nurses*. *Journal of Advanced Nursing*, 1999. 29: p. 1360-1369.
22. Skolverket, *Lärares kvarvaro i yrket - version 2001*. 2001, Stockholm: Skolverket.

23. Skolverket, *Från lärarutbildning till lärartjänst - version 2001*. 2001, Stockholm: Skolverket.
24. Statistiska Centralbyrån, *Avhopp från läraryrket och framtida pensionsavgång: Ett prognosunderlag från SCB*. 2001, Stockholm: SCB.
25. Selander, S., Morberg, Å., and Fransson, G., *DN Debatt: Sverige sämst på lärarstöd*. 1999, Stockholm: Dagens Nyheter, 1999-05-31.
26. Schaufeli, W.B. and Enzmann, D., *The Burnout Companion to Study and Practice: A Critical Analysis*. 1998, London: Taylor and Francis.
27. Gustavsson, P., Svärdson, Å., Lagerström, M., Bruce, M., Christensson, A., Schüldt-Håård, U., and Omne-Pontén, M. (2007) *Longitudinell Undersökning av Sjuksköterskors Tillvaro (LUST-studien): En landsomfattande longitudinell enkätstudie av sjuksköterskestudenters hälsoutveckling och karriärval under utbildningsåren och i mötet med arbetslivet: Urvalsram, kohorter och genomförande 2002-2006*. Rapport B 2007:1. Enheten för vård- och verksamhetsutveckling. Karolinska Institutet. Institutionen för Neurobiologi, Vårdvetenskap och Samhälle.
28. Shirom, A., *The effects of work stress on health*, in *Handbook of Work and Health Psychology*, Schabracq, M.J., Winnubst, J.A.M., and Cooper, C.L., Editors. 2003, Wiley: Chichester.
29. Shirom, A., *Job-related burnout*, in *Handbook of Occupational Health Psychology*, Campbell Quick, J. and Tetrick, L.E., Editors. 2003, American Psychological Association: Washington. p. 245-264.
30. American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-IV*. 1994, Washington, DC: American Psychiatric Association.
31. Bech, P., Rasmussen, N.A., Olsen, L.R., Noerholm, V., and Abildgaard, W., *The sensitivity and specificity of the Major Depression Inventory, using the Present State Examination as the index of diagnostic validity*. Journal of Affective Disorders, 2001. 66: p. 159-64.
32. Demerouti, E., Bakker, A.B., Nachreiner, F., and Schaufeli, W.B., *The job demands-resources model of burnout*. Journal of Applied Psychology, 2001. 86: p. 499-512.
33. Bandura, A., *Self-efficacy: The exercise of control*. 1997, New York: W.H. Freeman and Company. 604.
34. Cherniss, C., *Role of professional self-efficacy in the etiology and amelioration of burnout*, in *Professional Burnout: Recent developments in theory and research*, Schaufeli, W.B., Maslach, C., and Marek, T., Editors. 1993, Taylor and Francis: London. p. 135-150.
35. Dweck, C.S., *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. 2000, Philadelphia: Taylor and Francis. 195.
36. Hallsten, L., Josephson, M., and Torgén, M., *Performance-based self-esteem: A driving force in burnout processes and its assessment*. 2005, Stockholm: Work and Health 2005:4, National Institute for Working Life. 40.
37. Diener, E. and Seligman, M.E., *Beyond money: Toward an economy of well-being*. Psychological Science in the Public Interest, 2004. 5: p. 1-31.
38. Ryan, R.M. and Deci, E.L., *On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being*. Annual Review of Psychology, 2001. 52: p. 141-66.
39. Ryff, C.D. and Keyes, C.L., *The structure of psychological well-being revisited*. Journal of Personality and Social Psychology, 1995. 69: p. 719-27.
40. Watson, D. and Tellegen, A., *Toward a consensual structure of mood*. Psychological Bulletin, 1985. 98: p. 219-235.
41. Högskoleverket, *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del I: Reformuppföljning och kvalitetsbedömning*. 2005, Högskoleverket: Högskoleverkets rapportserie: 2000:17a R.
42. Högskoleverket, *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del II: Lärosätesbeskrivningar och bedömning*. 2005, Högskoleverket: Högskoleverkets rapportserie: 2000:17b R.

43. Asplund, J., *Det sociala livets elementära former*. 1987, Göteborg: Bokförlaget Korpen.
44. Bauman, Z., *Modernity and Ambivalence*. 1991, Cambridge: Polity Press.
45. Bauman, Z., *Postmodern Ethics*. 1993, Oxford: Blackwell.
46. Crocker, J. and Park, L.E., *The Costly Pursuit of Self-Esteem*. Psychological Bulletin, 2004. 130: p. 392-414.
47. Giddens, A., *Modernity and Self identity - self and society in the late modern age*. 1991, Cambridge: Polity press.
48. Hallberg, R.M. and Strandmark, K., *Vuxenmobbnig i människovårdande yrken*. 2004, Lund: Studentlitteratur.
49. Maslach, C., *Burnout: The Cost of Caring*. 1982, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
50. Maslach, C. and Leiter, M.P., *The truth about burnout. How organizations causes personal stress and what to do about it*. 1997, New York: Jossey-Bass.
51. Fransson, G. and Morberg, Å., eds. *De första ljuva åren – lärares första tid i yrket*. 2001, Studentlitteratur: Lund.
52. Ajzen, I., *The theory of planned behavior*. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 1991. 50: p. 179-211.
53. Ajzen, I. and Fishbein, M., *The prediction of behavior from attitudinal and normative variables*. Journal of Experimental Social Psychology, 1970. 6: p. 466-87.
54. Brierly, J.A., *Accountants' job satisfaction: a meta-analysis* British Accounting Review, 1999 31 p. 63-84.
55. Mathieu, J.E. and Zajac, D.M., *A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment*. Psychological Bulletin, 1990. 108: p. 171-194.
56. Kim, S.W., Price, J.L., Mueller, C.W., and Watson, T.W., *The Determinants of Career Intent Among Physicians at a US Air Force Hospital*. Human Relations, 1996. 49: p. 947.
57. AFA, *Allvarliga arbetsskador och långvarig sjukfrånvaro i Sverige*. 2005, Stockholm: AFA. 69.
58. Griffeth, R.W., Hom, P.W., and Gaertner, S., *A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium*. Journal of Management, 2000. 26: p. 463.
59. Ingersoll, R. and Kralik, J.M., *The impact of mentoring on teacher retention: What the research says*. 2004:1-23.
60. Ingersoll, R.M., *Teacher turnover and teacher shortages: An organizational analysis*. American Educational Journal, 2001. 38: p. 499-534.
61. Ingersoll, R.M. and Smith, T., *The wrong solution to the teacher shortage*. Educational Leadership, 2003. 60: p. 30-33.
62. Demerouti, E., Bakker, A.B., Vardakou, I., and Kantas, A., *The convergent validity of two burnout instruments: A multitrait-multimethod analysis*. European Journal of Psychological Assessment, 2002. 18: p. 296-307.
63. Gustavsson, J.P., Linder, J., Jönsson, E., and Weinryb, R.M., *Construction and assessment of five health-relevant personality traits from a Five-Factor Model perspective*. Personality and Individual Differences, 2003. 35: p. 69-89.
64. Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E., and Smith, H.L., *Subjective well-being: Three decades of progress*. Psychological Bulletin, 1999. 125: p. 276-302.
65. Högskoleverket, *Studentspeglin*. 2002, Högskoleverket: Högskoleverkets rapportserie: 2002:21 R.
66. Dallner, M., Elo, A.L., Gamberale, F., Hottinen, V., Knardahl, S., Lindström, K., Skogstad, A., and Orhede, E., *Validation of the General Nordic Questionnaire (QPS Nordic) for Psychological and Social Factors at Work*. 2000, Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 2000:12.

9 Appendix: Utfalls- och förklaringsvariabler

Nedan definieras utfallsvariablerna för de planerade delstudiernas frågeställningar i relation till förklaringsvariabler. Under de fyra rubrikerna Psykisk ohälsa, Fysiska symtom, Positiv psykisk hälsa, samt Arbetslivsintroduktion, redovisas operationaliseringar och förklaringsvariabler.

Psykisk ohälsa (frågeställning 1 och 2)

Psykisk ohälsa uttryckt i depressiva symtom, sömnsvårigheter, utbrändhet, upplevd press är de huvudsakliga utfallsvariablerna vars operationalisering beskrivs i tabell 28. I tabell 29 listas de förklaringsvariabler som har valts ut i relation till dessa utfallsvariabler.

Tabell 28 Psykiska ohälsvariabler och dess operationaliseringar.

Variabel	Operationalisering
Depressionssymtom	Major Depression Inventory [31]
Utbrändhetssymtom	Oldenburg Burnout Inventory [62]
Sömnkvalitet	Självskattad sömnkvalitet
Press	Upplevd press inom olika områden i livet

Tabell 29 Förklaringsvariabler.

Variabel	Operationalisering
Sociodemografi och ekonomi	Kön, ålder, civilstatus, boendesituation, härkomst och ekonomisk press
Sjukdomshistoria och hälsostatus	Kronisk sjukdom, vårdkontakter, läkemedelsanvändning (psykofarmaka), samt tidigare depressionsepisod och självskattad hälsa SRH
Personlighet	Prestationsbaserad självkänsla Pbs-skalan [36], Health-relevant personality traits (HP5i) [63] och Akademisk tilltro
Livshändelser och livssituation	Frågor om förluster, kriser och konflikter i privatlivet, socialt stöd samt interferens mellan studie- och hemliv
Hälsobeteende	Alkohol- och tobakskonsumtion

Fysiska symtom (frågeställning 3, 4 och 5)

Yrkesrelaterad fysisk ohälsa uttryckt som luftvägsbesvär, hörselskador, belastningsskador och värk är de utfallsvariabler vars operationalisering beskrivs i tabell 30. Till dessa specifika symtom läggs även sjukskrivning, sjuknärvaro och sjukfrånvaro. I tabell 31 listas de förklaringsvariabler som har valts ut i relation till dessa utfallsvariabler.

Tabell 30 Fysisk ohälsa och dess operationaliseringar.

Variabel	Operationalisering
Luftvägsbesvär	Frågor om astma, allergi och luftvägsinfektioner. Prevalens och grad av besvär
Belastningsskador och värk	Frågor om muskeloskeletala besvär. Prevalens och grad av besvär
Hörselskador	Frågor om hörselnedsättning och tinnitus. Prevalens och grad av besvär
Sjukskrivning	Frågor om förekomst av sjukskrivning, sjukfrånvaro och sjuknärvaro

Tabell 31 Förklaringsvariabler.

Variabel	Operationalisering
Sociodemografi	Kön, ålder, civilstatus, härkomst, hemförhållanden och tidigare yrkeserfarenhet
Sjukdomshistoria och hälsostatus	Kronisk sjukdom, stressrelaterade fysiska symtom, vårdkontakter, samt läkemedelsanvändning och självskattad hälsa, SRH, längd och vikt
Hälsobeteende	Motionsvanor, alkohol- och tobakskonsumtion.
Utbildningssituation	Utbildningsort, utbildningsinriktning och VFU-/HFU-karakteristika

Positiv hälsa, engagemang och professionell tilltro (frågeställning 6-9)

Operationalisering av positiv psykisk hälsa och positivt fungerande beskrivs i tabell 32. I tabell 33 listas de förklaringsvariabler som har valts ut i relation till dessa utfallsvariabler.

Tabell 32 Positiv psykisk hälsa och positivt fungerande samt dess operationaliseringar.

Variabel	Operationalisering
Livstillfredsställelse	Diener Life Satisfaction [64]
Positiva emotioner	Tredimensionellt välbefinnandeformulär
Studentengagemang	Studentaktiviteter i och utanför undervisningssituationer [65]
Professionell tilltro	Förberedd för yrket (preparadness), framtid i yrket (om fem år), samt kompetensupplevelse

Tabell 33 Förklaringsvariabler.

Variabel	Operationalisering
Sociodemografi	Kön, ålder, civilstatus, härkomst, hemförhållanden, tidigare yrkeserfarenhet, tidigare studieerfarenhet
Sjukdomshistoria och hälsostatus	Kronisk sjukdom och vårdkontakter
Hälsobeteende och personlighet	Motionsvanor, alkohol- och tobakskonsumtion. Health-relevant personality traits (HP5i) [63]
Utbildningssituation	Utbildningsort, utbildningsinriktning och VFU-/HFU-karakteristika, studieinsats, utbildningskvalitet
Livshändelser och livssituation	Frågor om förluster, kriser och konflikter i privatlivet, socialt stöd samt interferens mellan studie- och hemliv
Studieklimat	Särbehandling, mobbing, kollektiv tilltro samt riskklimatfrågor

Arbetslivsintroduktion (frågeställning 10 och 11)

Operationalisering av arbetstillfredsställelse och tilltro beskrivs i tabell 34. I tabell 35 listas de förklaringsvariabler som har valts ut i relation till dessa utfallsvariabler.

Tabell 34 Introduktion till yrket samt dess operationaliseringar.

Variabel	Operationalisering
Arbetstillfredsställelse	Job satisfaction, Mastery of skills (QPS) [66]
Professionell tilltro	Framtid i yrket (om fem år), yrkesidentitet, samt professionell kompetensupplevelse
Exit	Intention to quit , reella avhopp

Tabell 35 Förklaringsvariabler.

Variabel	Operationalisering
Sociodemografi och ekonomi	Kön, ålder, civilstatus, boendesituation, härkomst och ekonomisk press. Tidigare yrkeserfarenhet
Introduktion	Förekomst, omfattning och utvärdering av introduktionsprogram
Arbetsmiljö	Ledarskap och stöd, krav, kontroll, samt rollklarhet (QPS) [66]. Särbehandling, mobbing, kollektiv tilltro
Arbetsvillkor	Anställning, arbetsgivare, tjänstebeskrivning och undervisningstimmar, arbetslag
Livshändelser och livssituation	Frågor om förluster, kriser och konflikter i privatlivet, socialt stöd samt interferens mellan arbets- och hemliv
Utbildningssituation	Utbildningsort, utbildningsinriktning, VFU-/HFU-karakteristika, kurs och studieval

Institutionen för Neurobiologi, Vårdvetenskap och Samhälle

**Karolinska
Institutet**